

הליכות והלכות

אל תיקרי הליכות אלא הלכות (נידה ע"ג.)

דיני פורים שחל בששי ובשבת (פורים משולש)

ד. ואמנם כל זה לפי המבואר בירושלמי (מגילה פ"א ריש ה"ד), אך אין זה מוסכם על כל הפוסקים, שיש הסוברים שהתלמוד בבלי חולק וסוברים שסעודת פורים ומשלוח מנות צריך לעשותם בשבת ולא ביום ראשון (ש"ת מהרל"ה סי' ל"ב), ויש שכתבו להחמיר ולעשותם בשבת ובראשון (פר"ח סי' תרצ"ה סוס"ק א'), ויש כמה אחרונים שכתבו שאף לפי הירושלמי דין המשלוח מנות כדן המתנות ביום ששי (כה"ח סי' תרפ"ח אות ל"ח), ומטעם זה יש שכתבו להחמיר ולשלוח מנות בכל השלושת ימים (שם), ואמנם הסעודה ביום ראשון וכדברי הירושלמי. [ולענ"ד מדברי הרמב"ם (פ"א ממגילה ה"ד) מוכח שגם המשלוח מנות והסעודה יש לעשותם ביום ששי, והבבלי חולק לגמרי על הירושלמי, והארכתי בזה בתשובה].

ה. וכאמור בהלכה ג' מן הדין אינו חייב לשלוח מנות אלא ביום ראשון בלבד, אולם הרוצה להחמיר גם ביום שבת או בכל השלושת ימים תבוא עליו ברכה, אולם בשבת יזהר מאיסור הוצאה במקום שאין עירוב, [או אפילו במקום שיש עירוב אם הוא נזהר תמיד שלא לסמוך על העירוב], ויתן רק משלוח מנות אחד, דהיינו שתי מנות לאיש אחד, כפי עיקר הדין, ועדיף שיעשה זאת בצניעה [שכל עניני חומרות אינו צריך לפרסמם, וגם שלא יטעו הרואים ויחשבו שחובה ליתן משלוח], והטוב ליתן לשכנו הקרוב אליו, או לבנו או בתו הנשואים הבאים אליו להתארח בשבת. [ואע"פ שהמ"א (סי' תרצ"ה ס"ק י"ב) כתב שהמארח על שולחנו חשוב כמשלוח מנות, ויש שכתבו לסמוך על כך בשבת זו (נשעי גבריאל פט"ז ה"ב), מ"מ מכיון שהמ"א בעצמו נשאר בצריך עיון על כך, בעצה שכתבנו שיתן לאורחיו משלוח חוץ מהסעודה, יוצא לכל הדעות]. ולגבי סעודת פורים, ביום ששי יעשה סעודה קטנה לכבוד פורים, וביום שבת יוסיף דבר מה לכבוד פורים.

ו. ביום שבת המפטיר קורא פרשת ויבוא עמלק, ובכל שנה אנו כופלים את הפסוק האחרון בכדי להשלים ל' פסוקים (ש"ע סי' תרצ"ג סעי' ד'), אבל בשבת מכיון שהמפטיר קורא את כל פרשת ויבוא עמלק אין צורך שיחזור פסוק אחרון (פורים משולש דבליצקי פ"ה ה"ה, חזו"ע פורים עמ' ר"ט). [אולם הפוסקים הראשונים והאחרונים לא העירו מכך, ואפשר לומר שאינם סוברים כן, ונראה הטעם בכדי שלא יטעו בשאר שנים, ויבואו לקרוא את פרשת ויבוא עמלק מבלי לכפול הפסוק האחרון ויאמרו הלא כך נהגנו בשנה שעברה ולא ידעו לחלק, ולכן נראה שהכופלים פסוק אחרון אינם טועים. כן נלע"ד]. ומנהג האשכנזים בכל שנה שלא לכפול. (סי' תרצ"ג סעי' ד' בהגה).

ז. אמר רבי יהושע בן לוי פורים שחל להיות בשבת שואלין ודורשין בענינו של יום (מגילה ד'), [ופירש רש"י: לדרוש אגרת פורים ברבים, ואולם הרמב"ם (פ"א ממגילה ה"ג) כתב בהלכות פורים, וכנראה שהרמב"ם דייק מלשון הגמרא שואלים ודורשים משמע בהלכות, אולם רש"י מבאר שזה לשון דרשה ברבים ומתוך זה באים לידי שאלות, ובמשנ"ב (סי' תרפ"ה ס"ק ט"ז) הביא דברי הרמב"ם [לבד]. וביאר הרמב"ם (שם) הטעם: כדי להזכיר שהוא פורים. [ואע"פ שאנו אומרים על הניסים בתפילות ובברכת המזון וקוראים פרשת ויבוא עמלק, מ"מ בכדי להזכיר בשאר היום שהוא פורים, שבשאר שנים עוסקים במתנות עניים ומשלוח מנות ובסעודת פורים

השנה יחול י"ד באדר ביום ששי וט"ו באדר ביום שבת, ומשמעות הדברים שבני הפרזים, היינו הערים שאינם מוקפות חומה מימות יהושע בן נון, יחוגו את פורים ביום ששי, ואילו המוקפים יחוגו ביום שבת, ומכיון שיש לזמנים אלה הלכות שונות מכל שנה, גדולי ישראל כתבו על כך תשובות מיוחדות ובדורנו אף ספרים מיוחדים, ואנו נכתוב בקצרה רק את הדברים המצויים והנחוצים לדעת, ובדרך אגב נזכיר מקצת הנהגות טובות הקשורים באופן כללי לימים אלה.

א. בני הפרזים חוגגים את פורים ביום ששי י"ד באדר, עם כל הלכותיו: בליל ששי אחר ערבית קוראים את המגילה, וביום ששי בשחרית קוראים ג' עולים פרשת "ויבוא עמלק", וקודם סדר קדושת "ובא לציון" קוראים שוב את המגילה, ונותנים מתנות לאביונים ומחלקים משלוחי מנות, ואוכלים סעודת פורים, וישתדלו לעשותה מוקדם בכדי שיבואו תאבים לסעודת שבת, ועדיף שיעשה בשחרית ממש קודם חצות, ובכל התפילות ובברכת המזון אומרים על הניסים.

ב. ומכיון שיום ששי זה קצר והמלאכה מלאכת הקודש בו מרובה, ישתדלו להשכים קום (הפרזים, וגם המוקפים ישתדלו להקדים) בכדי שישפיקו גם לעסוק בתורה ביום זה, שמעלת העוסק בתורה ביום זה גבהה עד לשמים, ומוחלה את זכר עמלק ומקרבת את הגאולה (לב דוד להחיד"א פרק כ"ט), ובפרט יקפידו על קריאת שנים מקרא ואחד תרגום של פרשת תצוה בנעימה, וגם פירוש רש"י כמנהג יראי שמים שכתב השו"ע (סי' רפ"ה סעי' ב'), ובוזה? ראו שאנו מקבלים עלינו תורה שבכתב ותורה שבעל פה בשמחה וברצון (כדברי הגמרא שבת פ"ה), ובכל זה אין חילוק בין הפרזים למוקפים, שיום זה גם למוקפים הוא גדול ומקודש. (ועיין בחוברת פורים משולש להגר"ב שמואלי שליט"א שהאריך להוכיח במאמר הארת יסוד דאבא, שלבני המוקפים בכל הג' ימים ישנה הארה גדולה).

ג. היות ופורים של בני המוקפים חל השנה בשבת, ואסרו חז"ל (מגילה ד'): לקרוא את המגילה בשבת, מקדימים את קריאתה ליום ששי כבני הפרזים, ופורים זה נקרא פורים משולש, היות ומחלקים את מצוות הפורים לשלושה ימים: ביום ששי י"ד באדר, קוראים את המגילה בלילה וביום כבני הפרזים, וגם נותנים מתנות לאביונים, שעיניהם של עניים נשואות למקרא מגילה (שם). ביום שבת ט"ו באדר, אומרים "על הניסים" בתפילות ובברכת המזון, וקורא המפטיר פרשת "ויבוא עמלק". ביום ראשון ט"ז באדר עושים סעודת פורים.

(ש"ע סי' תרפ"ח סעי' ו'), וגם שולחים משלוח מנות איש לרעהו. [והגם שדין זה אינו מפורש בשו"ע מ"מ כן העלו האחרונים (משנ"ב ס"ק י"ח), ע"פ הסברא שהמשלוח מנות הוא שיהיה מה לאכול בסעודת פורים, וכן נראה מדברי השו"ע (סי' תרצ"ה) שכלל דיני סעודת פורים ומשלוח מנות באותו סימן, ואולם אינו מוכרח ואפשר שמשלוח מנות שווה למתנות ושניהם ביום ששי, ורק הסעודה ביום ראשון, וכ"כ כמה אחרונים (כמבואר בכה"ח סופר סי' תרפ"ח אות ל"ח), ולענ"ד כך מוכח מדברי רש"י (ה), ד"ה שמחה] לגבי בני הכפרים, וכן הביא בכה"ח הנ"ל, ועיין בהלכה הבאה].

חזורים, אבל בשבת שחל להיות בט"ו שלא מקיימים מצוות אלו בשבת, צריך לשאול ולדרוש בשאר היום בהלכות פורים כדי שלא ישתכח כל היום. (שו"ת הרדב"ז ח"ו סי' ב' אלפים ק"ה). וממנו נלמד דבר נפלא שצריך לזכור כל היום את נס הפורים, והוא יסוד עצום בעבודת הפורים, ובוה מקיים כפשוטו את הפסוק (אסתר ט' כ"ח) וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך ה'הודים וְנִקְרָם לֹא יִסּוּף מִנְרָעָם]. וכיום אין המנהג לדרוש, ומ"מ כל אחד יקיים בעצמו להיות כל איש דורש בביתו (מליצה על הפסוק באסתר א' כ"ב) לְהִיָּת פֶּלַי אִישׁ שָׂרָר בְּבֵיתוֹ, ובזה יצא ידי חובתו.

ח. השנה שכולם קוראים באותו הזמן יכול אחד מבני הפרזים להוציא ידי חובה את בני המוקפים בקריאת המגילה, או להיפך, שהרי יום זה הוא חובה לכולם בקריאת המגילה וחובתם שווה. (מקראי קודש עמ' קע"ד). ויש מי שכתב להחמיר בזה, ואין דבריו מוכרחים כלל, ומ"מ גם הוא מודה שכשאי אפשר אחרת מותר. (הנהגת ספר פורים משולש עמ' ט"ו, סוף הערה ג) העלה כדברי המקראי קודש שיכולים להוציא האחד את השני, אלא שלבסוף בעמ' כ"ט הערה ט', הביא דברי הטורי אבן שחיוב בני הפרזים מדברי קבלה, ואילו חיוב בני המוקפים מדרבנן, ולפי"ז רצה לומר שאין חיובם שווה ואינם יכולים להוציא האחד את השני, ואף אם נאמר כדבריו מ"מ מי אמר שאינם מוציאים זה לזה, ועוד שאין הדבר מוסכם ויש שקוראים לשניהם מדברי קבלה, ועוד שיש אומרים, שכל הקריאה בכל שנה חיובה הוא מדרבנן וכמו שמבואר בתוס' במגילה (י"ט, ד"ה ור' יהודה מכשיר) שקריאת המגילה מדרבנן, וכן מוכח מכל הראשונים שהעתיקו דברי התוס', וכך מוכח לענ"ד מריש מסכת מגילה, דאמרינן כולה זמני קריאתה אנשי כנה"ג תקנינהו, ומשמע דהוי מדרבנן. ובתשובה הארכנו בס"ד].

ט. יש מי שרצה לחדש שהעניינים מקבלי המתנות צריכים שלא להשתמש במעות עד יום ראשון, ורק אז יוכלו לעשות בהם כחפצם, (פורים משולש פ"ב סעי' כ"א), ואין הלכה כמותו אלא העניינים יכול לאכול להשתמש במתנות כבר ביום ששי ואינו צריך לשומרם בדוקא ליום ראשון. (וכמו שהעלה בילקו"י פורים עמ' שפ"ד הערה י"ח). [ואמנם לא ביאר מדוע אין הלכה כמותו, אבל לענ"ד הדבר פשוט, שדבר זה אם הוא הלכה היה לכל הפוסקים מזמן הראשונים ועד ימינו אנו לכתוב, ולא עלה על דעת אף אחד מהם לכתוב זאת, וכמו שכתב הפורים משולש בעצמו שהוא מחדש דין זה. ולעצם הטענה, כיון שתקנו רבותינו ליתן להם מתנות לאביונים ביום ששי, פשוט שמעתה הוא שלהם, ואם אינם יכולים להשתמש בו רק ביום ראשון, א"כ אינו שלהם ואינו נחשב נתינה. ומה גם שאף אחד לא מתנה עימם, וגם לא ראוי להתנות עימם. ועוד שמנין לנו לדרוש טעמי המצוות ולחדש שכל ענין המתנות בכדי שיהיה לעניינים כסף לקנות סעודת פורים, ולחדש מזה דין, ודמות ראייה שהשו"ע הביא דיני מתנות לאביונים בס"י תרצ"ד בנפרד מדיני הסעודה, ואע"פ שראינו למה ראשונים שכתבו הטעם לכך שבזמן הזה אין קוראים אותה אלא בזמנה, כדי שהעניינים לא ישתמשו בכסף, מזה אתה תלמד שמרגע שהכסף בא לידי העניינים יכולים להשתמש בו, ואם היה שצריכים להשהות את הכסף אין מקום לבטל קריאת בני הכפרים המוקדמת. ודו"ק].

י. יש מי שכתב שמתנות לאביונים לכתחילה אין בני המוקפים יכולים ליתן לבני הפרזים, ואין הפרזים יכולים ליתן למוקפים, אלא המוקפים יתנו למוקפים והפרזים לפרזים, ורק בדיעבד אם נתנו המוקפים לפרזים ולהיפך ואינם יכולים לחזור וליתן מחדש, יצאו ידי חובה. פורים משולש (פ"א ה"ה הערה ד', ובעמ' נ"ח הערה נ"ח). ואין הלכה כמותו, אלא גם מתנות לאביונים יכולים ליתן בני י"ד לבני ט"ו ולהיפך. [שהנה בספר הנ"ל, האריך האם הולכים אחר המקבל או הנותן, והסיק שהמקבל צריך להיות בר חיוב באותו היום, וכל טענתו מתבססת על כך שגם בני המוקפים צריכים לשמור את המתנות לאביונים ליום ראשון ואז להשתמש בהם, וכבר הארכנו לעיל בהלכה ט' להוכיח להיפך, וגם הוא מודה שכל הפוסקים לא הזכירו זאת והוא חידש את הדברים, ומכיון שלהלכה איננו נוקטים כמותו, אלא העניינים יכול לאכול להשתמש במתנות כבר ביום ששי ואינו צריך לשומרם בדוקא ליום ראשון, א"כ דינם שווה לחלוטין, ויכולים האחד ליתן לשני. ומה שכתב (בעמ' ט"ו הערה ד') יש להשיב על כל דבריו ובפרט לפי דברי החזו"ע פורים (עמ' קס"ג-ד), ע"ש].

יא. אחד מבני הפרזים שקיים כל מצוות הפורים המוטלים עליו ביום ששי כדן, ורוצה לעלות לירושלים ולשבות שם, מן הדין אינו חייב לקיים את מצוות הפורים כבני המוקפים, ואם ירצה להחמיר הרשות בידו. ולהיפך מי שהוא מוקף וביום ששי קרא את המגילה ונתן מתנות, ורוצה ללכת לשבות שבת באחת מערי הפרזים, חייב לקיים את כל מצוות הפורים בשבת ובראשון כבני המוקפים, שמאחר ובה לפרזים אחר עלות השחר אין דינו כפרוץ בן יומו, וממילא נשאר מוקף כדינו. ואולם אין נכון לעשות כן, מאחר ויש סוברים שמפקיע מעליו מצוות הפורים, וגם שלא יוכל לקרוא פרשת ויבוא עמלק בצבור, שהרי הפרזים קראו כבר ביום ששי. ואם מוכרח לשבות בערי הפרזים יקדים נסיעתו מליל חמישי, שבעלות השחר של יום ששי יהיה כבר בעיר הפרוזה, ואז יהיה דינו ממש כבני הפרזים לעשות מצוות היום רק בששי ולא בשבת כלל. ומי שהוא מבני המוקפים, וביום חמישי הלך לאחת מערי הפרזים והיה שם בעלות השחר, שדינו כפרוץ בן יומו שחייב בכל מצוות הפורים כבני הפרזים, ולקראת הערב חוזר לירושלים, הנכון להחמיר ולקיים את מצוות הפורים גם כבני המוקפים. (עיין בילקו"י פורים עמ' שפ"ב-שפ"ג ובתשובה הארכתי בכל זה).

יב. יש שכתבו שנכון לומר בשבת זו חצי הלל בלא ברכה (נטעי גבריאל פרק פ' הל' כ"א), ויש שכתבו לומר הלל שלם בלא ברכה (שם בסוף הערה כ"ז בשם פורים משולש), והנכון הוא שאין צריך לומר הלל כלל, שלא דברו הפוסקים אלא במי שלא קרא את המגילה כלל, שאז יסמוך על הסוברים שקריאת המגילה באה במקום הלל (מגילה י"ד, מאירי שם, הרמב"ם פ"ג ממגילה ה"ו ועוד), אבל בפורים שחל בשבת הרי אנו קוראים את המגילה ביום ששי, ושוב אין צורך לומר הלל. [שמכיון שרבותינו תיקנו לומר את המגילה ביום ששי, כך הוא זמנה ממש, וכן הוא פשוט למעיין בדברי המאירי (שם), שלא כתב לומר את ההלל אלא למי שאנוס ולא יכול לומר את המגילה, וכן הוא ברוב האחרונים, שדברו על קטן שהגדיל ונעשה בר מצוה ביום שבת ט"ו באדר, שאז יש ענין שיאמר את ההלל, שמה שקרא את המגילה ביום ששי, היה בזמן שעדיין לא היה חייב ויצא רק מדין חינוך, וכמבואר בשו"ת יחוד"ה (ה"א סי' צ' אות ח' בהערה), ע"ש, ומה שציין הנטעי גבריאל בסוף הערה כ"ז להרב פורים משולש פ"ה הערה ל"ב, הנה שם מבואר בפירוש שמדבר למי שלא קרא את המגילה בערב שבת, ואולי שכן גם כונת הנטעי גבריאל שהרי בהלכה כ' מדבר מדין קטן שהגדיל, ואפשר שגם בהלכה כ"א מדבר על אותו נידון, אך מההערה לא משמע כן].

יג. במוצאי שבת יאכלו סעודת פורים, שסעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו (מגילה ז', שו"ע סי' תרצ"ה סעי' א'), ומ"מ יכוין גם לכבוד פורים וישתדל להרבות בסעודתו (הרמ"א שם). וביום ראשון יעשו סעודת פורים, ולא יאמרו על הניסים בתפילות ובברכת המזון, וטוב לאומרו באמירת הרחמן בברכת המזון (חזו"ע פורים עמ' רכ"ח), ונראה שהוא הדין באלוקי נצור שבסוף התפילה, יכול להוסיף: ויהי רצון שיעשה עימנו נסים ונפלאות כשם שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, בימי מרדכי וכו'. (וכעין זה בילקו"י פורים עמ' שפ"ב הלכה י"ג).

יד. ביום ראשון שהוא עיקר חיוב מצוות משלוח מנות וסעודת הפורים, ירבו במשלוחים ובסעודה חשובה, ואע"פ שלכל הדעות אינו חייב ליתן מתנות לאביונים, מ"מ מצוות צדקה בכל יום נוהגת, וכל המרבה בה הרי זה משובח, וגם לגבי יום זה תקפים דברי החיד"א (לב דוד סוף פכ"ט) שכתב: כי בכח מעשה הצדקה אשר היא היתה אם לכל הטובה, לכפרה ולבטל גזרות רעות ולהחיש תשועתנו, ובכח עבודתנו לה' יתברך היום אין ספק שהיתה מפלת עמלק גמורה, ותפרה ישע גאולה שלימה. אמן.